

УДК 342.726-053.2:327.5(477:100)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.24>

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ФАКТОР СИСТЕМОГО ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Терещенко Д.С.,

аспірант

Національного транспортного університету

ORCID: 0009-0007-1554-0121

e-mail: dimitry.tereschenko@gmail.com

Терещенко Д.С. Збройний конфлікт як фактор системного порушення конституційних прав дитини в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз.

У статті досліджується проблематика забезпечення та захисту конституційних прав дитини в умовах збройних конфліктів. Здійснено порівняльно-правовий аналіз міжнародно-правових актів та національного законодавства України й окремих зарубіжних країн (Демократичної республіки Конго, Центральноафриканської Республіки, Південного Судану та ін.), у яких діти зазнають системних порушень своїх прав на життя, безпеку, освіту, охорону здоров'я та ін.

Обґрунтовується, що на конституційному рівні, як правило, закріплюються лише загальні принципи та засади охорони прав дитини, тоді як конкретні гарантії їх реалізації та захисту визначаються у спеціальному законодавстві. Наголошується, що останнім часом законодавство України у сфері охорони та захисту конституційних прав дитини, яка постраждала внаслідок збройної агресії, зазнає активної трансформації. Зокрема, прийнято низку спеціальних законів, спрямованих на посилення правових гарантій та соціальної підтримки цієї категорії дітей.

Доведено, що незважаючи на наявність широкої міжнародно-правової регламентації (Конвенція ООН про права дитини 1989 р., Факультативні протоколи, Женевські конвенції тощо), існує значний розрив між нормами права та їх практичною реалізацією. Конституції сучасних демократичних держав пропонується доповнити окремими нормами які закладали б конституційні засади та гарантії захисту прав дитини в період збройних конфліктів, зокрема ст. 52 Конституції України варто було б доповнити ч.4 у такому формулюванні «держава гарантує, що жодна дитина не має використовуватись чи вербуватись для участі в будь-якій військовій чи воєнізованій діяльності».

Виокремлено ключові проблеми – безкарність за злочини проти дітей, недосконалість механізмів розслідування та притягнення до відповідальності, обмеженість ресурсів для надання психосоціальної допомоги та реабілітації. На основі аналізу українського та зарубіжного досвіду сформульовано пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства у сфері захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів та необхідності розроблення ефективного міжнародного механізму контролю і забезпечення виконання прийнятих норм.

Ключові слова: конституційні права дитини, права людини, збройний конфлікт, конституційні права, гарантії захисту прав дитини, захист прав дитини в період збройного конфлікту.

Tereshchenko D.S. Armed conflict as a factor of systemic violation of the constitutional rights of the child in Ukraine and foreign countries: comparative legal analysis.

The article examines the issue of ensuring and protecting the constitutional rights of the child in armed conflicts. A comparative legal analysis of international legal acts and national legislation of Ukraine and certain foreign countries (Democratic Republic of Congo, Central African Republic, South Sudan, etc.) is carried out, in which children experience systematic violations of their rights to life, security, education, health care, etc.

It is substantiated that at the constitutional level, as a rule, only general principles and foundations of the protection of children's rights are enshrined, while specific guarantees of their implementation and protection are determined in special legislation. It is emphasized that recently the legislation of Ukraine in the field of protection and protection of the constitutional rights of a child who has suffered as a result of armed aggression has undergone active transformation. In particular, a number of special laws have been adopted aimed at strengthening legal guarantees and social support for this category of children.

It is proven that despite the existence of extensive international legal regulation (the 1989 UN Convention on the Rights of the Child, Optional Protocols, Geneva Conventions, etc.), there is a significant gap between legal norms and their practical implementation. It is proposed to supplement the constitutions of modern democratic states with separate norms that would establish constitutional principles and guarantees for the protection of children's rights during armed conflicts, in particular, Article 52 of the Constitution of Ukraine should be supplemented with part 4 in the following wording: «the state guarantees that no child shall be used or recruited to participate in any military or paramilitary activity.»

Key problems are identified - impunity for crimes against children, imperfection of investigation and prosecution mechanisms, limited resources for the provision of psychosocial assistance and rehabilitation. Based on the analysis of Ukrainian and foreign experience, proposals have been formulated to improve national legislation in the field of protecting children's rights in armed conflicts and the need to develop an effective international mechanism for monitoring and ensuring the implementation of adopted norms.

Key words: constitutional rights of the child, human rights, armed conflict, constitutional rights, guarantees of protection of children's rights, protection of children's rights during armed conflict.

Постановка проблеми. Збройні конфлікти створюють суттєві перешкоди для реалізації та належного захисту конституційних прав дитини, оскільки саме ця категорія населення є найбільш уразливою до наслідків воєнних дій. З початком повномасштабної збройної агресії проти України порушення прав дітей набули системного характеру, зокрема порушується право на життя, свободу та особисту недоторканість, на сім'ю та батьківське піклування, на освіту, на захист від жорстокого поводження та експлуатації, на соціальний захист та допомогу, на громадянство та національну ідентичність тощо. Тисячі дітей загинули або були поранені, багато з них стали жертвами депортацій, примусових переміщень та розлучень із родинами. Такі дії суперечать не лише положенням Конституції та спеціальних законів України, а й фундаментальним нормам міжнародного гуманітарного та міжнародного права, зокрема Конвенції ООН про права дитини та Женевським конвенціям 1949 року. Це свідчить про необхідність посилення як національних, так і міжнародних механізмів захисту дітей у період збройного конфлікту.

Крім того, Україна не єдина країна, в якій діти страждають від збройного конфлікту, подібні системні порушення прав дитини простежуються і в інших державах, що переживають чи переживали затяжні збройні конфлікти. Зокрема, численні факти грубих порушень зафіксовані у Афганістані, Буркіна-Фасо, Камеруні, Центральноафриканській Республіці, Колумбії, Демократичній Республіці Конго, Іраку, Малі, Мозамбіку, Нігерії, Філіппінах, Сомалі, Південному Судані, Сирійській Арабській Республіці, Україні та Ємені та низці інших країн. Це свідчить про універсальний характер проблеми та актуалізує необхідність її комплексного міжнародно-правового врегулювання.

У цьому контексті надзвичайно важливим є порівняльно-правовий аналіз правозахисних механізмів та практик, які існують як в Україні, так і в інших країнах світу, що дозволяє визначити ефективні моделі реагування держави та міжнародних інституцій на виклики, пов'язані із захистом дітей у воєнний час.

Таким чином, дослідження обраної проблематики є вкрай необхідним не лише для теоретичного осмислення впливу збройного конфлікту на реалізацію та захист конституційних прав людини, а й для вдосконалення та підвищення ефективності правових механізмів захисту найуразливішої категорії населення – дітей в умовах сучасних безпекових загроз.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженням проблеми захисту прав людини взагалі та дитини зокрема у різні роки здійснили такі вітчизняні дослідники, як С.Афанасенко І. Бандурка, К. Барнич, В. Бондар, І. Волошина, Т. Заворотченко, А. Кавун, О. Корнієнко С. Коталейчук, Н. Крестовська, О. Мороз, С. Несинова, С. Ніколайчук, А. Олійник Н. Оніщенко, Н. Опольська, Н. Ортинська, Ю. Хатнюк, І. Швець, Г. Шмельова та ін.

Метою статті є здійснення порівняльно-правового аналізу національних нормативно-правових та міжнародних правових актів, що регламентують захист прав дитини в період збройних конфліктів, а також виявлення проблем та прогалин у механізмах їх реалізації в Україні та зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. У 2025 році 305 мільйонів людей у всьому світі потребуватимуть термінової гуманітарної допомоги та захисту, оскільки численні кризи загострюються з руйнівними наслідками для постраждалих від них людей [1].

За оцінками міжнародних експертів, 420 мільйонів дітей – кожна п'ята дитина – сьогодні живуть у зонах конфліктів, серед яких виділяються Сирія, Ємен, М'янма, Південний Судан та Демократична Республіка Конго. Війни між державами, можливо, й зменшилися за останні 15-20 років, але

конфлікти в межах кордонів помножилися та стали більш урбанізованими та імпровізованими, що збільшує небезпеку для вразливих членів населення. У 2019 році у доповіді Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про дітей та збройні конфлікти було підтверджено 24 000 серйозних порушень прав дітей, зокрема понад 1000 нападів на школи та лікарні [2].

Том Флетчер, заступник генерального секретаря ООН з гуманітарних питань у своїй доповіді зазначає, що «...війни в Газі, Судані та Україні відзначаються жорстокістю та інтенсивністю вбивств, повним ігноруванням міжнародного права та навмисним перешкоджанням зусиллям нашого гуманітарного руху рятувати життя. Переміщення людей знову досягло нових висот. Знову ж таки, найбільш вразливі є ті, кого найбільше зраджують: приблизно кожна п'ята дитина у світі – приблизно 400 мільйонів – живе в зонах конфлікту або тікає з них...» [1].

Мільйони дітей потрапляють у конфлікти, в яких вони є не просто спостерігачами, а й мішенями. Деякі стають жертвами загального нападу на цивільне населення; інші гинуть в результаті спланованого геноциду. Ще інші діти страждають від наслідків сексуального насильства або численних утисків, пов'язаних зі збройними конфліктами, які наражають їх на голод чи хвороби [3].

Серйозні порушення прав дітей досягли безпрецедентного рівня в численних конфліктах, лише в Судані спостерігається зростання на 480 відсотків з 2022 по 2023 рік. За 2024 рік у Газі було вбито більше жінок і дітей, ніж за аналогічний період будь-якого іншого конфлікту за останні два десятиліття, тоді як в Україні в середньому щонайменше 16 дітей гинули або отримували поранення щотижня з моменту вторгнення Росії в лютому 2022 року. Кількість підтверджених Організацією Об'єднаних Націй випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у 2023 році була на 50 відсотків вищою, ніж роком раніше [1].

Організація Об'єднаних Націй визначила 6 серйозних порушень прав дитини, що відбуваються під час збройних конфліктів, і закріпила їх в Резолюції Ради Безпеки ООН 1261 (1999):

1. Вбивство та каліцтво дітей в результаті воєнних дій, прямо чи опосередковано спрямованих проти дітей, що призводять до їхньої смерті або поранення від перехресного вогню, використання мін, касетних боєприпасів, вибухових пристроїв, обстрілу їхніх будинків, бомбардувань або під час обшуків та арештів.

2. Вербування та використання дітей, що включає обов'язковий або добровільний призов чи зарахування дітей до збройних сил або недержавних збройних груп, незалежно від ролі, яка їм відведена (комбатанти, кухарі, носильники, посильні, шпигуни тощо). Дівчат також вербують, іноді як сексуальних рабінь або для примусового вступу в шлюб.

3. Викрадення дітей, що включає тимчасове або постійне захоплення, арешт або насильницьке зникнення дитини.

4. Сексуальне насильство щодо дітей, що включає сексуальне рабство та/або торгівлю людьми, примусову проституцію, примусову вагітність та шлюб, примусову стерилізацію, сексуальну експлуатацію та/або сексуальне насильство.

5. Напади на школи та лікарні, спрямовані на часткове або повне руйнування навчальних та медичних закладів, їх використання у військових цілях або заподіяння будь-якої шкоди школам та лікарням чи їхньому персоналу.

6. Відмова в гуманітарному доступі до дітей, через яку збройні сили навмисно затримують або блокують доставку необхідної гуманітарної допомоги дітям [4].

Під час втечі від збройного конфлікту, сім'ї та діти продовжують наражатися на небезпеку. Їм загрожують раптові напади, обстріли, снайпери та міни, і вони часто змушені ходити днями, маючи лише обмежену кількість води та їжі. За таких обставин діти гостро недоїдають і схильні до хвороб а також вони гинуть першими. Дівчата, які тікають, ще більш вразливі, ніж зазвичай, до сексуального насильства. Діти, змушені тікати самостійно, щоб забезпечити своє виживання, також перебувають у групі підвищеного ризику [3].

Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію, яка засуджує голодування цивільного населення як метод ведення війни, а також незаконну відмову в гуманітарному доступі до цивільного населення, і члени Ради вітають це як знаковий прояв єдності з цих критичних питань.

Одностайсно ухваливши резолюцію 2417 (2018) [5], Рада звернула увагу на зв'язок між збройним конфліктом та продовольчою небезпекою, спричиненою конфліктом, і загрозою голоду. Вона закликає всі сторони збройного конфлікту виконувати свої зобов'язання згідно з міжнародним гуманітарним правом щодо захисту цивільного населення та дбайливого ставлення до цивільних об'єктів, наголосивши, що збройні конфлікти, порушення міжнародного права та пов'язана з ними продовольча небезпека можуть бути рушійною силою насильницького переміщення. Підкреслюючи важливість безпечного та безперешкодного доступу гуманітарного персоналу до цивільного населення у збройних конфліктах, вона також рішуче засудила незаконну відмову в такому доступі та позбавлення цивільного населення об'єктів, необхідних для їхнього виживання, включаючи

навмисне перешкоджання постачанню допомоги та доступу для реагування на продовольчу небезпеку, спричинену конфліктом [6].

Права дитини в країнах де наразі тривають збройні конфлікти та йдуть активні бойові дії, на рівні національного законодавства закріплюються права дитини та їх захист саме в цей період. Зокрема, Конституція Демократичної республіки Конго не містить прямої норми про захист дитини в період збройного конфлікту, але водночас держава бере на себе обов'язок забезпечувати захист дітей, які перебувають у складних ситуаціях, та притягувати винуватців та співучасників актів насильства щодо дітей до відповідальності (ст. 41) [7].

Закон Демократичної республіки Конго «Про захист дитини» (Portant protection de l'enfant) більш детально закріплює гарантії захисту дитини в період конфлікту. Серед положень щодо загального захисту та благополуччя дітей, вказаний закон визначає правову категорію «дитина у винятковому становищі», якою є будь-яка особа віком до 18 років, яка опинилася в ситуації збройного конфлікту, напруженості чи громадянських заворушень...» (п. 5 ст. 2). Аналогічно, він передбачає «винятковий захист», яким забороняє залучення або використання дітей на службі у збройних силах чи воєнізованих групах. Він також встановлює, що держава повинна забезпечити реінтеграцію дітей, залучених або використаних збройними силами чи збройними групами, у їхню сім'ю чи громаду (ст. 71). Держава також повинна гарантувати захист та освіту дітям, які постраждали від збройного конфлікту, та забезпечити їхню реадaptaцію (ст.73). Щодо кримінальної відповідальності ст. 187 визначає, що вербування або використання дітей віком до 18 років у збройних формуваннях карається позбавленням волі на строк від 10 до 20 років [8].

У Конституції Південного Судану закріплені лише загальні положення щодо захисту прав дитини. Зокрема, визначено, що кожна дитина має право на захист від будь-яких форм експлуатації та зловживань, не може бути примушена до проходження військової служби, а також не допускається залучення дітей до виконання робіт, які є небезпечними або можуть завдати шкоди їхній освіті, здоров'ю чи благополуччю (п. d ч. 1 ст. 17) [9]. Проте, Закон Південного Судану «Про дитину» (Child Act) вже більш детально регламентує права дитини в період збройного конфлікту, зокрема встановлено мінімальний вік для військової служби (18 років), гарантується право на освіту та охорону здоров'я тощо. На державу ж покладається обов'язок забезпечити, щоб жодна дитина не використовувалася або не вербувалася для участі в будь-якій військовій чи воєнізованій діяльності, як збройній, так і незбройній, включаючи, але не обмежуючись роботою вартових, інформаторів, агентів чи шпигунів, кухарів, у транспорті, різноробочих, для сексуальних цілей або будь-яких інших форм роботи, що не служать інтересам дитини (п. 2 ст. 31), а також забезпечити захист, реабілітацію, догляд, відновлення та реінтеграцію в нормальне соціальне життя для дітей, які раніше були пов'язані зі збройним конфліктом, включаючи дітей з регулярних та інших збройних груп, а також дітей, які стали жертвами збройного конфлікту, з належним урахуванням особливих потреб дівчат (п. 3. ст. 31). Встановлюється також і відповідальність осіб, причетних до вербування дитини до збройних сил, у вигляді позбавлення волі на строк не більше десяти років або штрафу, або обох видів покарання (ст. 35) [10].

Центральноафриканська Республіка (ЦАР) на конституційному рівні права дитини в період збройного конфлікту окремо не закріплює, а у Кодексі про захист дітей (Code de Protection de l'enfant) визначає, що дитина користується всіма гарантіями міжнародного гуманітарного права, зазначеними в ратифікованих конвенціях, а також містить чіткий припис про заборону залучати дітей до війн та збройних конфліктів (ст. 18) [11]. Тобто фактично конституція відсилає до норм галузевого законодавства чи ратифікованих міжнародних актів.

В Україні лише за офіційними даними з 24 лютого 2022 року по 05 червня 2025 року 24 399 дітей постраждали від збройної агресії російської федерації проти України з них 632 – загибли, 1976 – поранені, 2245 – зникли, 19546 – депортовані та/або примусово переміщені [12], зокрема системно порушуються такі права дитини визначені в Конституції України такі як право на життя (ст. 27); право на освіту (ст. 53); право на охорону здоров'я (ст. 49); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29) та інші.

В Конституції України також відсутні норми в яких окремо визначені права дитини в період збройного конфлікту, лише відповідно в ч. 2 ст. 52 міститься припис проте, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Тобто Основний Закон України також відсилає до норм галузевого законодавства.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» дитиною, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, визнається дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена, депортована або примусово переміщена, залучалася до участі у військових формуваннях, незаконно утримувалася, у тому числі в полоні, дитина, батьки

(один із батьків), опікун, піклувальник, інший законний представник якої зникли безвісти за особливих обставин або померли (загинули) внаслідок отриманих у результаті збройного конфлікту поранення, контузії або каліцтва на території України чи за кордоном, а також дитина, позбавлена батьківського піклування внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту [13]. Варто зазначити, що ці зміни до законодавства були внесені лише у 2016 р. після початку російського вторгнення, а більш розширене трактування статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в українському законодавстві відбулось у 2025 р.

Закон України «Про охорону дитинства» також містить заборону участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни (ст. 30) [13].

Останнім часом законодавство України у сфері охорони та захисту прав дитини, яка постраждала внаслідок збройної агресії, зазнає активної трансформації. Зокрема, прийнято низку спеціальних законів, спрямованих на посилення правових гарантій та соціальної підтримки цієї категорії дітей. Серед них варто виділити такі закони: Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [14], Про правовий та соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій [15], Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат [16] та інші. Окрім законів приймається і ряд підзаконних нормативно-правових актів спрямованих на вдосконалення механізму реалізації конституційних прав дитини.

Великі сподівання країн, в яких відбуваються збройні конфлікти, покладаються на міжнародну спільноту в переговорному процесі, а також на створення дієвої системи міжнародних гарантій, закріплених в нормативних актах, зокрема до міжнародних актів ратифікованих Україною, як і більшістю країн світу, є: Конвенція ООН про права дитини [17], Європейська конвенція про здійснення прав дітей [18], Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [19], Женевські конвенції та Додаткові протоколи, Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей [20], Римський статут Міжнародного кримінального суду [21], Паризькі принципи щодо участі дітей у збройних конфліктах [22] Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів [23] та ін.

Висновки. З викладеного можна зробити висновок, що на конституційному рівні закріплюється лише перелік конституційних прав дитини, загальні засади захисту прав дитини, у тому числі й у період збройних конфліктів, однак без чіткого визначення спеціальних гарантій та дієвих правових механізмів їх реалізації. Натомість у галузевому законодавстві та підзаконному правовому регулюванні вже більш детально конкретизуються механізми гарантування, охорони та захисту конституційних прав дитини, у тому числі з урахуванням специфіки воєнного стану.

На міжнародному рівні також ухвалюються численні нормативні акти, покликані сприяти захисту дітей під час збройних конфліктів, однак очевидним залишається розрив між задекларованими нормами та їх реальним виконанням. Причинами такої ситуації є, зокрема, безкарність за злочини проти дітей, недосконалість механізмів міжнародного розслідування та захисту свідків, а також недофінансування соціальних і реабілітаційних програм (психосоціальна допомога, інклюзивна освіта, медична реабілітація).

У зв'язку з цим, на глобальному рівні постає нагальна потреба у виробленні більш ефективного, злагодженого та дієвого механізму захисту прав дитини як на національному, так і на міжнародному рівнях. Конституції сучасних демократичних держав варто доповнити окремими нормами, які б закладали конституційні засади та гарантії захисту прав дитини в період збройних конфліктів, наприклад, ст. 52 Конституції України варто було б доповнити ч. 4 у такому формулюванні: «державна гарантує, що жодна дитина не має використовуватись чи вербуватись для участі в будь-якій військовій чи воєнізованій діяльності». Адже без належного збереження та відновлення прав дітей в жодній країні світу неможливо забезпечити сталу повоєнну відбудову держави та відновлення суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Global Humanitarian Overview 2025 report. URL: <https://www.unocha.org/events/global-humanitarian-overview-2025> (дата звернення 25.06.2025 р.).

2. Protecting Children in Armed Conflict: Executive Summary. September 2020. URL: <https://inee.org/sites/default/files/resources/ProtectingChildren-Summary.pdf>.
3. Impact of armed conflict on children Report of the expert of the Secretary-General, Ms. Graça Machel, submitted pursuant to General Assembly resolution 48/157. URL: <https://www.onlinelibrary.iihl.org/wp-content/uploads/2021/04/Machel-Report-Impact-Armed-Conflict-Children-EN.pdf> (дата звернення 25.06.2025 р.).
4. Children and armed conflict Report of the Secretary-General 3 June 2024. URL: <https://www.un.org/unispal/document/unsg-report-children-and-armed-conflict-2023-3jun24/> (дата звернення 25.06.2025 р.).
5. Adopting Resolution 2417 (2018), Security Council Strongly Condemns Starving of Civilians, Unlawfully Denying Humanitarian Access as Warfare Tactics. URL: <https://press.un.org/en/2018/sc13354.doc.htm> (дата звернення 25.06.2025 р.).
6. Children in armed Confli How to better protect them? SIF: Analysis and Advocacy April 2025. URL: <https://www.coordinationsud.org/wp-content/uploads/Rapport-plaidoyer-enfant-ENG.pdf> (дата звернення 25.06.2025 р.).
7. Constitution de la republique democratique du Congo, 2006. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/7449> (дата звернення 25.06.2025 р.).
8. Portant protection de l'enfant: Loi n° 09/001 du 10 janvier 2009. URL: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/84828/Protection%20de%20l'enfant%202.pdf> (дата звернення 25.06.2025 р.).
9. The Transitional Constitution of the Republic of South Sudan, 2011 (with link/info about 2013 and 2024 amendments). URL: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2011/en/122678> (дата звернення 25.06.2025 р.).
10. The child act, 2008. URL: <https://watchlist.org/wp-content/uploads/child-act-2008.pdf> (дата звернення 25.06.2025 р.).
11. Le code de la protection de l'enfant 1995. URL: <https://rm.coe.int/le-code-de-la-protection-de-l-enfant/1680adf142> (дата звернення 25.06.2025 р.).
12. Платформа «Діти війни»: офіційний сайт. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/> (дата звернення 25.06.2025 р.).
13. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 25.06.2025 р.).
14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб Закон України від 20.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 25.06.2025 р.).
15. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією Російської Федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій: Закон України від 20.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text> (дата звернення 25.06.2025 р.).
16. Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат: Закон України від 08.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text> (дата звернення 25.06.2025 р.).
17. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 25.06.2025 р.).
18. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення 25.06.2025 р.).
19. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 01.01.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення 25.06.2025 р.).
20. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text (дата звернення 25.06.2025 р.).
21. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 25.06.2025 р.).
22. The paris principles principles and guidelines on children associated with armed forces or armed groups. 2007. URL: <https://www.unicef.org/mali/media/1561/file/parisprinciples.pdf> (дата звернення 25.06.2025 р.).
23. Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict.. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/191406#files> (дата звернення 25.06.2025 р.).